

původně protestant, později přechází ke katolictví. Vždy je však silně zaměřen proti církvím.) Již zde nejsou svatí, na které by Bůh „delegoval“ moc, zprostředkování mezi věřícím a abstraktním, nepředstavitelným Bohem. A tak se pozornost obrací k přírodě, jako smyslově vnímatelné a představitelné prostředkovateli s neviditelným a přísným protestantským Bohem. Navíc – ani protestantská církev jako taková nikdy nedosáhne takového výlučného „patentu“ na styk s Bohem jako církev katolická. Je tedy potřebné hledat nějaké jiné cesty pro styk se Stvořitelem. V případě deismu vyznávaného některými osvícenskými intelektuály by pak taková potřeba mohla být ještě patrnější.

U Rousseaua je navíc příroda „zástupcem“ Boha na zemi v kontrastu se zkaženým lidstvem. Příroda je mu čistým Božím světem, rájem, zatímco město, civilizace je sídlem neřesti. Stará představa rajske přírody zde nabývá nové dimenze. Jak píše v *Emilovi*: „*Obraz přírody mi ukazoval jenom harmonii a ladné rozčlenění, obraz lidstva mi ukazuje jenom zmatek, nepořádek.*“⁶

V těsné souvislosti s religiózním významem přírody je podstatný další modus, zmiňovaný opět již u Shaftesburyho. Příroda, krajina je pro Rousseaua i místem **samoty**, kde se člověku může dostat až mystického vytržení. Je to totiž nejen prostor usebrání, klidu, kdy je člověk sám s Bohem, ale především prostor, kde je člověk **sám se sebou**. Každý je také sám sebou vlastně jen o samotě, zvláště když jde pěšky přírodou: „*Nikdy jsem tolik nemyslel, tolik neviděl, tolik neprocítil své já, smím-li tak říci, jako na těch cestách, které jsem konal sám a pěšky.*“⁷ Zejména putování po horách nám potom navodí pocit usebrání a moudrosti: „*Prošel mračny, dostal jsem se na jasnější stanovisko, z něhož v příhodné chvíli lze vidět, jak to pod námi hřmí a blýská – příliš bezpodstatný to obraz duše mudrcovy, jehož vzor bud nikdy neexistoval, nebo existuje pouze v těch místech, z nichž byl vzat jeho znak.*“⁸ Nebo: „*...na vysokých horách... pocítujeme v těle více volnosti, v duši pak více jasu. Myšlenky berou tu na sebe jakýsi nevyhlášený ráz, veliký a vznešený, přiměřený předmětům, jež nám bijí v oči... duše se osvobozuje, čím více se blížíme končinnám vzdušným.*“⁹ (Vzpomeňme zde Kantovy pasáže o vznešenosti – byla to prý pouze četba *Julie*, která dokonce i Kanta vytrhla z pravidelných procházek.) Samota nerodí jen vysoké ideje, klid

či soustředění, ale i neporušené emoce: „*Veškeré velké vášně vytvářejí se v samotě, nenajdeme jich ve velkém světě, kde nižádný předmět nemá kdy, aby zapůsobil hluboký dojem, kde množství předmětů zálibných oslabuje sílu citů.*“¹⁰

Někde se u Rousseaua líčení přírody stupňuje až k jakési **mystické extázi**: „*Nikdy nerozjímám rozkošněji, než když zapomínám sebe sama. Cítím nevýslovné extase, vytržení, že bych se takřka rozplynul v soustavě bytostí, abych se ztotožnil s celou přírodou.*“¹¹ U některých autorů je tato extaticnost srovnávána s východoasijskou mystikou, např. Rousseauovo líčení ostrova je srovnáváno s mandalou¹² atd. To je snad až přehnané, ale je zřejmé, že východoasijský obdiv k přírodě (viz Apendix I) obsahuje některé ze zde jmenovaných figur a motivů.¹³

Téměř zenové rozplynutí se pozorujícího subjektu a pozorovaného lze vidět i ve vrcholném okamžiku, kdy se Rousseau po nehodě probere z bezvědomí a neví, kdo vlastně je: „*Blížila se noc. Zpozoroval jsem nebe, několik hvězd a trochu zeleně. Tento zvláštní vjem byl rozkošným okamžikem. Věděl jsem stále ještě o sobě jen tím. Rodil jsem se tomuto okamžiku životu a zdálo se mi, že naplňuji svou lehounkou bytostí všechny předměty, které pozoruji.*“¹⁴

Další modus je celkem patrný a známý. Příroda u Rousseaua je vždy **místem i symbolem svobody**. Jak je mnohokrát opakováno, civilizace je zlem. A to už jen proto, že člověka nenechává být sebou samým. Nezvyk myslet a žít sám se sebou nutí každého, aby se projevoval navenek, chce žít v představách druhých. „*Člověk žijící pro společnost je celý ve své škrabošce. Jelikož nežije téměř nikdy sám v sobě, není v sobě nikdy svobodou.*“¹⁵ Krajina „divoká“, les, je pro něj obrazem svobody, *pro-sebe* bytí, zatímco kraj kulturní, jako pole, je znakem otroctví – i když obecně život venkovský upřednostňuje a klade za vzor.

Představě Přírody jako říše Svobody odpovídá i Rousseauovo líčení života *přírodního člověka* jako nejvíce svobodného.¹⁶ Původní člověk žije sám v přírodě, jí, co chce, chodí, kam chce, stýká se, s kým chce. I rozdílná pohlaví se stýkají jen pro potěchu, neexistují zde žádné trvalé vazby. (Tento stav odpovídá tak nejvíce životu orangutana – a v této souvislosti je zajímavé, že na